

חולים ביום הכיפורים – קווים כלליים לענין הצום² עפ"י הוראות מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בתוספת הערות מכתב ידו³

א. **חולה לב** – חולה לב שציוו עליו הרופאים לקחת כל יום תרופות לסידור פעימות הלב, או שיש אפשרות שיצטרך לקחת ניטרוגליצרין, להקל לאכול פחות מכשיעור (אם זה יספיק לו) וגם לשותת (*פחות מכשיעור*)⁴.

1. צילום ההנחיות עם הוראות הגר"ש וואזנר שנכתבו ע"י הרב אברהם רובין, נמסרו לעיונו של הגר"ש וואזנר שתיקן והוסיף כמה הוספות בכתבו ידו. מובא להלן בעמ' 11. ההפניות, מראי המקומות וההערות נכתבו ע"י הרב יהושע וייסינגר.
2. להרחבה בסוגיות החולה ביום הכיפורים, מומלץ לעיין גם בספרים הבאים:
 - **שבת שבתון**, הרב יצחק זילברשטיין, בני ברק, תשנ"ז;
 - **מקראי קודש – הלכות יום הכיפורים** (בתוספת תשובות מאת גדולי הדור), הרב משה הררי, מהר"ש שלישי, ירושלים תשנ"ז;
 - **אנציקלופדיה הלכתית רפואית** (חלק ג, ערך יום הכיפורים), ירושלים תשס"ו;
 - **ראש בשמים** – הלכות חולה, מעוברת, יולדת וקטן ביום הכיפורים, הרב אשר שקאני, ביתר, (מהר"ש שנייה מורחבת) תשע"א;
 - **הרפואה כהלכה** חלק שביעי, הרב פרופ' אברהם שטינברג, ירושלים תשע"ח.
3. הערות הרב וואזנר מודפסות בגופן *כמס' ז'*.
4. ויש לחלק בין סוגים שונים של חולי לב. ראה בהרחבה בספר **שבת שבתון** סע' ד סק"ד; ראה עוד בספר **הרפואה כהלכה**, שטינברג, ח"ז שער ג, עמ' 416 ואילך:

חולי לב הסובלים מאי-ספיקת לב ונוקקים לתרופות אם מצבם קל, יכולים לצום אחרי התייעצות עם הרופא, ואם מצבם בינוני לא יצומו, אם כי לפעמים יכולים להסתפק באכילה ושתיה פחות מכשיעור ויותר מאכילת פרס, ועל פי התייעצות עם רופא (ראה ספר **קב ונקי** ח"ב סי' רכא בשם הגר"ש אלישיב שגם אם ע"י התרופות נהפך מצבם מבינוני לקל, עדיין מוגדרים כבינוני לדינא).

חולי לב הסובלים מהפרעות בקצב הלב – אם אין מחלת רקע לבבית משמעותית, ואם הם מאוזנים **היטב** עם תרופות **תקופה ארוכה**, ובדיקת הולטר מאשרת שהם מאוזנים יכולים לצום, וכן אם השתילו להם קוצב לב, והוא מתפקד היטב יכולים לצום; אבל אם סובלים מהפרעות אפילו קלות למרות הטיפול התרופתי, אסור להם לצום.

חולי לב הסובלים ממומי לב – אם מצבם יציב, ואין הם סובלים מאי-ספיקת לב, מותרים לצום, אך אם מדובר במום לב כחלוני, אסור לצום, וכן חולים שעברו השתלת מסתם מלאכותי ומקבלים תרופות נוגדות קרישה, בדרך כלל לא יכולים לצום.

חולי לב הסובלים מתסמונת תעוקתית על רקע חסימת כלי דם כליליים – אם מדובר במצב קל, ללא כאבים וללא הפרעה תפקודית בלב, יכולים לצום בהסכמת הרופא המטפל, אך צריכים להימנע ממאמץ; ואם מדובר במצב בינוני, עם חסימה ממושטת של כלי הדם, ועם כאבים גם במאמץ קל, אסור להם לצום.

חולי לב לאחר אוטם בשריר הלב – לא יצומו לפחות בשלשת החודשים הראשונים לאחר האירוע, אך אם מצבו יציב לחלוטין, יש מקום לשקול אכילה ושתיה לשיעורין. בכל מקרה שהחולה מרגיש לא טוב, אפילו אם הוא מוגדר כחולה קל, וכן כאשר יש גורמי סיכון נוספים, כגון גיל מתקדם, מחלת סוכרת וכיו"ב, אין לצום.

ב. סכרת – הסובל מסכרת ולוקח זריקות אינסולין כל יום לא יצום בכלל, (אפי' בערב ואפי' שיעור שלם) כמו כל השנה. והלוקח כדורים – פחות מכשיעור.⁵

ג. צהבת – תלוי במצב: אם הוא במצב עליית הביליבוברין מעל 3-4 יאכל אפילו שיעור שלם, אם נמצא במצב ירידת הב"כ ועדיין הוא 3-4 יאכל פחות מכשיעור אם הצהבת לפני 3 חודשים.⁶

ד. סרטן – לא לצום כלל. *כל זמן שהוא צדיין בטופל*.⁷

חולה לב בדרגה בינונית, שעל פי מצבו צריך לאכול ביום-הכיפורים, אף אם לוקח תרופות אשר מקילות על מצבו והופכות אותו לחולה קל, בכל זאת צריך לאכול לשיעורים, כי שם חולה עליו (הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' **שבת שבתון** שם).

5. חולי סוכרת מסוג 1 שנוקקים למנות גדולות של אינסולין, או תרופות מיוחדות אחרות הם בגדר חולים שיש בהם סכנה, ואסור להם לצום (ראה חוברת **זכורנו לחיים** [הרב מ. שטיין, והרב א.י. קרליץ], מהד' חמישית תשע"ה בשם מרן רבינו זצ"ל ויבלח"ט הגר"נ קרליץ שליט"א; **שבת שבתון** סעי' י"ג; ש. גליק, **ספר אסיא ב**, תשמ"א, עמ' 4-253; ראה עוד במאמרם של בוקס, גיליס וליפשיץ, **אסיא** צא-צב תשע"ב, עמ' 11 ואילך; ראה ס' **סוכרת והלכותיה** עמ' 89 הע' 184).

חולי סכרת מסוג 2 המאוזן ע"י תרופות יכול לצום, ויקח את התרופות לפני הסעודה המפסקת בערב יום כיפור, ומיד בסוף יום"כ. אבל אם הוא צריך אינסולין או לתרופות ממשפחת סולפוניל-אוריאה במינונים גבוהים – יאכל לשיעורים (**מדריך לחולי סוכרת ביום הכיפורים**, י. קליינמן, תשס"ט; הר"י כץ, **תחומין** כ"ט תשס"ט, עמ' 362 ואילך).

חולי סוכרת שאינם תלויים באינסולין, ומאוזנים ע"י דיאטה בלבד, אין הצום פוגע בהם לרעה. חולה סוכרת המאוזן בתרופות או במינון נמוך של אינסולין מוגדר ככריא שעלול לחלות, ויש להשתדל באכילה או שתיה לשיעורין. במקרים אלו יש להתייעץ עם רופא על הפחתת מינון האינסולין ביחס לכמויות המזון (הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' **שבת שבתון** סעי' י"ג, עמ' עג).

אם יש לחולה סוכרת ברירה בין אכילה פחות מכשיעור לבין צום עם בדיקות דם חוזרות במהלך היום לבירור מצב הסוכרת, יש מי שכתב שעדיף לאכול פחות מכשיעור מאשר לעשות את בדיקות הדם החוזרות (הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בס' **מקראי קודש** (הררי), הל' יוה"כ, נספח יג אות יא; הגר"א וייס, **קונטרס מנחת אשר בדיני חולה ביום הכיפורים**, תשע"ה; הגר"ן גולדברג והגר"א רבינוביץ הובאו דעותיהם **בתחומין** כ"ט, תשס"ט, עמ' 362 ואילך במאמר של ר"י כץ).

ו"א שעדיף שיצום אע"פ שבגלל זה יצטרך לעשות בדיקות דם מרובות (הגר"מ וייסמנדל והגר"י אפרתי, הובאו דבריהם במאמרו של הר"מ פונקל, **אסיא** צז-צח תשע"ה, עמ' 11 ואילך).

ו"א שהדרך העדיפה ביותר שיצום ויעשה את בדיקות הדם הנצרכות בדרך שינוי או ע"י גוי (ס' **סוכרת והלכותיה** עמ' 91 ואילך; ושם בשם הגר"נ גולדברג והגר"א וייס והגר"מ וייס).

6. צהבת זיהומית, כל עוד לא חזרו תפקודי הכבד לרמה תקינה ובודאי כאשר הוא עדין מרגיש חלש ותשוש, יאכל פחות משיעור (**שבת שבתון** סעי' י"א).

7. חולים שנמצאים במהלך הטיפולים, ומרגישים טוב והולכים לבית הכנסת וכו', ובמקביל הרופאים אינם יודעים בבירור שהצום ישפיע לרעה על מחלתם, הרב ניסים קרליץ מביא שכנראה החזו"א היה אוסר עליהם לאכול, ואעפ"כ כותב שאין להקל בענייני פיקוח נפש וחובה עליהם לאכול (**חוט השני** סי' תריח ח, עמ' קסה).

חולי סרטן הזקוקים לטיפול כימותרפי, וזקוקים לאכול ביום-הכיפורים, אין לדחות את התחלת הטיפול, כדי שיוכל לצום (הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' **שבת שבתון** סקט"ו;

ה. **הריון** – אשה מעוברת רגילה בלי סיבוכים תצום⁸ עם לשכב⁹ במשך רוב היום, ואם בכל זאת היא מרגישה סחרחורת או לחץ באיזור הבטן (תאכל) פחות מכשיעור, ותשתה! (*פחות מכשיעור*)¹⁰.

אם היו לה סיבוכים קודמים כגון: דימומים רציניים¹¹, או הפלות בהריונות קודמות או שאר מחלה שהיא בגדר חולה שאב"ס¹² והיא בצירוף הריון, לא מוכרחה לצום ותאכל פחות מכשיעור¹³.

ו. **הנקה** – אם החלב אם הוא חיוני בשביל התינוק וחוק מהחלב-אם הילד לא אוכל (*לפי מצב מריאות הילד, יש ספק סכנה אם לא י' חלב אם תאכל*)¹⁴ פחות מכשיעור¹⁵. אבל אשה מניקה רגילה,

- ראה עוד בס' **קב ונקי** ח"ב סי' רטז).
8. פסחים נד, ב; תוספתא (ליברמן) ב, יד; ירושלמי תענית א, ה; רמב"ם תענית ה, י; טוש"ע אור"ח תקנ"ד ה; שם תרי"ז א. וביחס לדין בימינו, כתבו האחרונים שהינו אותו דבר, ראה: **הליכות שלמה** מועדים תרי-אדר, פ"ו דבר הלכה ס"ק א-ג; **נשמת אברהם** מהדורה שניה חאו"ח סי' תריז סק"א, בשם הגרש"ז אויערבאך, הגרי"ש אלישיב, והגר"י נויבירט; **אש"י האיש** חאו"ח ח"ג (מועדים) פכ"ג סל"ד, בשם הגרי"ש אלישיב; **חזון עובדיה**, ימים נוראים עמ' רפ"ז ס"ה והע' ה'; שו"ת **ציץ אליעזר** חיו"ז סי' כ; שו"ת **תשובות והנהגות** ח"ב סי' רצב; **רפואה מציאות הולכה** סי' ה', פ"ב.
- מעוברת קודם ארבעים יום, יש להאכילה ביוה"כ מפני סכנה דידה, דברי רבינו בשו"ת **שבת הלוי** (ז, פ). אולם אם אינה בחזקת מעוברת והיא מעידה על עצמה שהיא מעוברת – אין מאכילים אותה אלא תיקח בעצמה, דברי רבינו בשו"ת **שבת הלוי** (ח"ד, א, ה).
9. עדיף שתישאר בביתה ולא תלך לביה"כ, אם זה יסייע שלא תאכל ותשתה כלל (שו"ת **חת"ס** ח"ו סי' כג). ואפילו אם זה יגרום למעט באכילה ושחיה פחות-פחות מכשיעור (הגרש"ז אויערבאך, שש"כ, מהד' חדשה, פל"ט הע' צז).
10. הגרש"ז אויערבאך בהערות לספר **אוצר הברית** ח"א עמ' ט"ז.
11. הגרש"ז אויערבאך שם.
12. הן מחמת סכנת העובר והן מחמת סכנה שלה. **מהרש"ם אורחות חיים** סי' תרי"ז סק"א; רי"א ספקטור, הובא בקובץ **הלכה ורפואה** ד, תשמ"ה עמ' מט-נ; **תורת היולדת** פ"נ ס"ד.
13. יש לחלק בין הפלה בפעמים הקודמות משום הצום אזי יכולה לאכול בשיעורים, ראה **שש"כ** (מהד' חדשה) פל"ט הע' לג. לבין הפלה שלא מחמת הצום, במקרה זה עליה לשאול רופא מומחה האם הצום עלול לגרום לה להפיל. אם כן, עליה לאכול פחות-פחות מכשיעור (**תורת היולדת** פ"נ ס"ד).
- במקרה ויש למעוברת מחלה כרונית (כגון סכרת, יתר לחץ דם וכד') בדרך כלל אין לה לצום אך עליה להיוועץ ברופא שומר תו"מ, שכל מקרה לגופו. לעיתים יכולה לצום למרות המחלה, ולעיתים פחות-פחות מכשיעור, ולעיתים מותרת לשתות ולא לאכול, ולפעמים מותרת לאכול ולשתות כרגיל, ובכל מקרה אם הרופא אומר שצריכה לאכול – מאכילים אותה (**ביאה"ל** סי' תריח ד"ה חולה). ראה עוד בדברי הגרי"ש אלישיב, אם שאלו רופא החשוד לעבור על דברי תורה, שמאכילים מדין ספק פיקו"נ (**תורת היולדת** פ"נ הע' א').
14. שו"ת **דבר שמואל** סי' קז; שו"ת **חת"ס** ח"ו סי' כג; **ביאה"ל** סי' תרי"ז ס"א ד"ה עוברות; **מהרש"ם דעת תורה** שם סק"א; **שע"ת** סי' תקנד סק"ו; **קצה המטה** על מטה אפרים סי' תריז סק"א. [בדר"כ די בשתייה כדי למנוע הפחתה בייצור החלב. -- העורך].
15. **שש"כ** מהד' חדשה פל"ט סי"ח; **ועלהו לא יכול** ח"א עמ' רטז; **ביצחק יקרא** תקנ"ד ס"ה, סי' תריז ס"א. היתר זה הוא רק לשתיה אך עדין אסורה באכילה (**שש"כ** שם, ראה מאמר

שהילד יכול לאכול גם משהו אחר והוא לא כ"כ חיוני – תצום¹⁶, וחלב האם לא נפסק ביום אחד, ותשתה יותר מהרגיל בעיו"כ.

ז. **כליות** – אבן בכליות במצב חריף בלווי כאבים או שהוא נתון להתקפות או שלפני זמן לא רב הי' לו התקפה ישתה כל היום פחות מכשיעור, וכן הוא באי ספיגה [ספיקה] בכליות¹⁷.

ח. **חולה נפילה**¹⁸ – הוא בגדר חולה שיב"ס. (אט הי' *lf ka מכבר התקפות נפילה אפא אט האצב קט הרבה זמן מ"מ אט אוקח תרופות יש אהקא אהקא שיקח אט גיוה"כ*)¹⁹.

ט. **חולי נפש ודיכאון** – יאכל וישתה אפי' שיעור שלם אם עדיין לא נתרפא²⁰.

הגרנ"א רבינוביץ, **תחומין** יז, תשנ"ז עמ' 343 ואילך).
יש לציין שאין להתחשב באפשרויות של תחליפי חלב וכד', לפי שמזונו של התינוק הוא חלב אם (**הליכות שלמה**, ח"ב פ"ו ס"א, ובהע' 12).

16. פסחים נד, ב; שר"ע או"ח תרי"ז א; אמנם יש מי שנטה לפסוק שבימינו מותר לכל המניקות לשתות ביום הכיפורים מחשש שלא יהיה להן די חלב עבור התינוק (הגר"א נבנצל, **אסיא** נא-נב, תשנ"ב, עמ' 192; שם נג-נד, תשנ"ד, עמ' 208. וראה שם, שחזר בו הגר"א נבנצל מההיתר הגורף בעקבות פסיקתו של הגרש"ז אויערבאך). אולם כבר נכתבו מחקרים רפואיים הסותרים זאת, ראה מחקר שפורסם ע"י א. שפי, **אסיא** נג-נד תשנ"ד, עמ' 126 ואילך.

17. במצבים של מחלות בדרכי השתן חשוב מאוד לשתות. מצבים אלו כוללים חולים עם צנתר בדרכי השתן, אי ספיקת כליות, חולים עם אבני כליות שיש להם נטיה להישנות האבנים או שיש להם כעת אבנים (ראה מ. קן **ספר אסיא ב**, תשמ"א, עמ' 3-252).

חולים לאחר השתלת כליה, אם היא פועלת כסדרה אין מניעה שיצומו, וכן חולים עם כליה אחת, אין מניעה שיצומו (ראה **שיעורי תורה לרופאים** ח"ב עמ' 470 ואילך; **רפואה כהלכה**, חלק שביעי עמ' 417-8).

18. יש לציין שבדרך כלל אין מניעה רפואית לחולה כפיוני לצום ביום הכיפורים (פרט ללוקחי תרופות), ובמקרים מיוחדים יתיעץ עם רופא ורב. [לדעת רוב המומחים בנוירולוגיה לא צפוי כל נזק לחולה כפיוני בצום, ואדרבה יש מצבי כפיון שהטיפול בהם הוא כחיקוי למצב של צום (דיאטה וכד'). אצל חלק מהחולים הללו מצבי דחק ולחץ גורמים להם להתקף, והם צריכים לאכול פחות מכשיעור, ראה **רפואה כהלכה**, שטינברג, חלק רביעי עמ' 284]. יש פוסקים, שכתבו שחולה כפיוני צריך לאכול ביום הכיפורים פחות מכשיעור (ס' **שבת שבתון** סי"ז סק"ז, בשם הגרי"ש אלישיב; **קב ונקי** ח"ב ס' ריח; וראה **ברעת תורה** למהרש"ם סי' תריח ד"ה ועיי' בב"י).

19. אם מדובר בסוג תרופות שמספיק לקחת פעם ביום, יכול לקחת את התרופה בערב יום כיפור לפני הצום, ובמוצאי יום כיפור אחרי גמר הצום. ואם מדובר בתרופות שצריך לקחתן פעמיים או יותר ביום, ימשיך לקחתן גם ביום הכיפורים. עכ"פ פשוט שצריך להמשיך לקחת את התרופות, כי הפסקה פתאומית עלולה לגרום להתקף פרכוסי וזה מצב של ספק סכנה. אם יוכל לבולען ללא מים, הרי זה עדיף, ואם לא יפגום את המים (שו"ת **הרי בשמים**, מהדו"ת סי' קצב).

20. חולה נפש במצב יציב (עם טיפול תרופתי) – יצום, ויטול תרופות שהוא זקוק להן כדרכו. אם הוא מטופל בלייתום – ישתה מים פגומים, אם אפשר בפחות מכשיעור, ואם לדעת

י. אחרי ניתוחים – עם הרדמה כללית לא לצום כלל עד ג' ימים, ולמעלה מזה תלוי במצב, יולדת בניתוח קיסרי עד 8-10 יום. (פ'י נאפ' 38) *הכרצת רופא מוסמק*.²¹

יא. אנגינה – עם חום מעל 38.6 לשתות פחות מכשיעור (בלי אכל).²²

יב. שלשול – במצב חריף לשתות פחות מכשיעור, ואם נמצא במצב אפילו חשש של איבוד נוזלים, לשתות אפילו שיעור שלם. הסימנים לאיבוד נוזלים – עיניו עמוקות, יובש בפה ובעור ידיו ורגליו, חום גבוה.²³

יג. תרופות²⁴ – אלו שצריכים לקחת תרופות בכל יום בלי יוצא מן הכלל, (אט הדבר מודאי פא גאדר ספק סכנה) יקחו ביחד עם קצת מי מלח [ולא עטוף בנייר].

הרופא צריך לשתות יותר – ישתה כפי הנדרש (שיעורי תורה לרופאים, ח"ג, סי' ריד, עמ' 537).

חסר דעת שהולך ונרפא – ויש חשש שהצום עלול להזיק לו ולהחזירו למחלתו, מותר לו לאכול ביוה"כ. שהרי טירוף הדעת הוא גדר של פיקוח נפש, ראה במג"א סי' תקנ"ד סק"ח בשם מהרי"ל; פרי"מ שם א"א סק"ח; שו"ת מים חיים (רפפורט) סי' טז; שו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' יג; שו"ת אג"מ אבה"ע ח"א סי' סה; שו"ת יבי"א ח"ג חיו"ד סי' כ"ג אות ל. (ראה עוד סי' שבת שבתון סעי' י"ז [עמ' עה-עט]; נפש הרב עמ' רטז אות כה, בשם הרי"ד סולוביצ'יק).

חולה סניילי או חולה במחלת אלצהיימר, מותר להניח מזון לפניו והוא יאכל מעצמו ביוה"כ, ואין צורך להפרישו. ואם אינו יכול לאכול בעצמו – מותר להאכילו בשיעורים, ובעת הצורך גם כרגיל, ועדיף ע"י גוי (ס' שבת שבתון סט"ז; ובהערה על דברי עצמו בשיעורי תורה לרופאים ח"ג 479 הע' 1; ס' הרפואה כהלכה ח"ד עמ' 321).

21. צום של חולה לאחר ניתוח, הדבר תלוי בסוג הניתוח (ראה עוד הרפואה כהלכה, חלק שביעי עמ' 420).

אם מדובר בניתוח קל (כגון כריתת שקדים) – לא יצום בשלושה הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום, ואם הניתוח הקל בוצע בהרדמה מקומית יכול לצום גם בתוך שלושה הימים הראשונים (שבת שבתון סק"כ).

אם מדובר בניתוח בינוני (כגון ניתוח קיסרי) – לא יצום בשבעת הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום (שם).

אם מדובר בניתוח קשה (כגון כריתת גידולים ממאירים וניתוח לב וכליות) – לא יצום לפחות שלושים יום לאחר הניתוח (שם). יש ניתוחים קשים שאין לצום גם יותר משלושים יום לאחר הניתוח, ויש להיוועץ ברופא.

חולה הזקוק לניתוח לא-דחוף מיד לאחר יום-הכיפורים (כגון תיקון בקע, הוצאת ירוד או ניתוח פלסטי), ועקב כך יצטרך לאכול ביום-הכיפורים, יש לדחות את הניתוח, כדי שיוכל לצום. אבל אם הוא כבר ממתין זמן רב לניתוח, ודחייתו תגרום לעיכוב ממושך, והוא יסבול כאבים ויסורים, מותר לו להסכים לניתוח מיד אחר יום-הכיפורים, אף אם עקב כך יצטרך לאכול ביום-הכיפורים (שבת שבתון סעי' ב, ובהערות שם).

יד. פחות מכשיעור באוכל – 30 גרם²⁵.

פחות מכשיעור בשתיה – 35 גרם.

כף אוכל רגיל מכיל 15 גרם.

כפית תה רגילה מכיל 7 גרם.

טו. מיגריין – הצום לא מעלה ולא מוריד לכן מחוייב הוא לצום²⁶. *אסא* *מקבל סחרחרת או שחור קצוניו אס פחות מכשיעור*.

טז. לחץ דם גבוה – *מדרדא* *ספק סכנה* – *לפי הוראות הרופא*.

יז. חוליה אסטמה – *הוא חוליה שיב"ס לצנין לקיחת התרופות – ולכתחילה אולי אפשר בנסלפין וכו' (שאיפה)*²⁷. *ומאקום* *לפוק תרופות מותר איתו אס פחות מכשיעור נולג'יט*.

22. ס' **שבת שבתון** ס"ט, ח. ראה **מועדי קודש**, יום הכיפורים, הרב בנימין אדלר, עמ' שז.
23. שלשול או הקאה קיצונית – הגורמת לאיבוד נוזלים – צריך לשתות ביום כיפור (**חוט השני** ר"ה יו"כ סוכות, סי' תריח, סעי' ח עמ' קסד). ראה עוד ב**שבת שבתון** ס"ק ט.
24. בנוגע לתרופות קבועות שהתחיל לקחתן בשל מחלה, ניתן להמשיך לקחתן ביוה"כ (**שש"כ** פל"ט ס"ח; ראה **הרפואה כהלכה** ח"ז, שער א סי' ג, פ"ט סל"ו).
25. **שיעורין של תורה**, פרק שיעורי המצוות, אות כא; **שמירת שבת כהלכתה** פל"ט סי"ח. וראה **בנשמת אברהם** ח"ה חאו"ח סי' תריב סק"א, שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך, שמקובל אצל מורי הוראה מדורי דורות ש-30 גרם נקרא פחות מכשיעור. וראה מאמרו של הרב ב. נאה, **שנה בשנה**, תשכ"ב, עמ' 91, ששיעור זה הוא לפי הגר"ח נאה, וקרוב מאד גם לפי החזו"א. וי"א שיאכל פחות מ-25 גרם, הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' **שבת שבתון** סק"ד.
26. מי שכעת בריא, אך אם לא יקח את הכדורים עלול להגיע למיגרנה, מותר לו לבלוע את הכדור בלי מים, כדי למנוע את ההתקף (הגר"י נויבירט, **נשמת אברהם** חאו"ח סי' תרי"ב סק"ז), כמו כן מותר לו לשים פתילה לצורך השקטת כאב הראש, ויכניס בדרך שינוי (שו"ת **חלקת יעקב**, חאו"ח סי' ריז; ראה בספר **ביצחק יקרא**, או"ח, תריח ס"ז).
27. ראה **בהליכות שלמה מועדים** (תשרי-אדר פ"ט ס"ט באורחות הלכה הע' 46) שכתב שאין כל איסור להשתמש במשאף להחדרת חומר רפואי לריאות לחולי אסטמה, ואף אם מצטברת ממשות כלשהי אין זו דרך אכילה כלל.

קוים כלליים לחולים ביוהכ"פ לענין צום.

- א. חולה לב - חולה לב שציוו עליו הרופאים לקחת כל יום תרופות לסידור פעילות הלב, או שיש אפשרות שיצטרך לקחת נייטרוגליצרין, להקל לאכול פחות מכשיעור (אם זה לספיק לו) וגם לשחות (החייג אצלנו).
- ב. סכרת - הסוכל מסכרת ולוקח זריקות אינסולין כל יום לא יצום בכלל, (אפי' בערב ואפי' שלעור שלם). כמו כל השנה. והלוקח כדורים פחות מכשיעור.
- ג. צהבת - תלוי במצבו: אם הוא במצב עליית הבילירובין מעל 3-4 יאכל אפי' שיעור שלם, אם נמצא במצב ירידה הב"כ ועדיין הוא ב-3-4 יאכל פחות מכשיעור אם הצהבת לפני 3 חודשים

ד. סרטן - לא יצום בכלל. *לא יאכל אפי' שיעור*

ה. הריון - אשה מעוברת רגילה בלי סיבוכים תצום עם לשכך במשך רוב היום, ואם בכל זאת היא מרגישה סחרחורת או לחץ באיזור הבטן (תאכל) פחות מכשיעור, תשתה! *חולה אצלנו*
אם ה' לה סיבוכים קודמים כגון: דימומים רציניים, או הפלות בהריון קודמות או שאר מחלה שהיא בגדר חולה שאב"ס והיא בצירוף הריון יצטרחה ל צום ותאכל פחות מכשיעור. *לא תלך אפי' שיעור*

ו. הנקה - אם החלב אם הוא חיוני בשביל התינוק וחיון מהחלב אם הילד לא אוכל תאכל פחות מכשיעור, אבל אשה מניקה רגילה יכול לאכול גם משהוא אחר והוא לא כ"כ חיוני לצום, והחלב אם לא נפסק בצום יום אחד, ותשתה יותר מרגיל בעי"כ.

ז. כליות - אבן בכל' במצב חריף בלוי כאבים או שהוא נתון להתקפות, או שלפני זמן לא רב ה' לו התקפה ישנה כל היום פחות מכשיעור, וכן הוא באי ספגה בכליות.

ח. חולה בפילת - הוא בגדר חולה שבי"ס. *אם הוא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור*
ט. חולי נפש ודאכור - יאכל וישתה אפי' שלעור שלם אם עדיין לא נתרפא.

י. אחרי ניתוחים - עם הרדמה כללית לא יצום כלל עד ג' ימים, ולמעלה מזה תלוי במצב, יולדת בניתוח קיסרי עד 8-10 יום. *אם היא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור*

י"א. אנגיבה - עם חום מעל 38.6° לשחות פחות מכשיעור (בלי אכל).

י"ב. שלשול - במצב חריף לשחות פחות מכשיעור, ואם נמצא במצב אפי' חשש של איבוד נוזלים, לשחות אפי' שיעור שלם. הסימנים לאיבוד נוזלים - עיניו עמוקות, יובש בפה ובעור וידיו ורגליו, חום גבוה. *אם גררתי קצת לא יאכל אפי' שיעור*

י"ג. תרופות - אלו שצריכים לקחת תרופות בכל יום בלי יוצא מן הכלל יקחו ביחד עם קצת מי מלח [ולא עטוף הנייר].

- י"ד. פחות מכשיעור באוכל - 30 גרם.
- פחות מכשיעור בשתי' 35 גרם.
- כף אוכל רגיל מכיל 15 גרם.
- כפית תה רגיל מכיל 7 גרם.

ט"ו מגדין - הצום לא מעלה ולא מוריד לכן מחוייב הוא לצום. *אם הוא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור*

ט"ז. לחץ דם גבוה - *ישתה* (עם או בלי שיעור לפי המצב) בדרך כלל יש נזק גם חולי לב).

אם הוא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור

ט"ח. חוליה - הוא חולה רגיל יאכל אפי' שיעור, ואם הוא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור, ואם הוא חולה בפילת יאכל אפי' שיעור.